

Академик Милинко ШАРАНОВИЋ
Др Радомир МИЛОВИЋ

ОДНОС КРАЉА НИКОЛЕ ПРЕМА РАЗВОЈУ ЕНЕРГЕТИКЕ И ИНДУСТРИЈЕ

У литератури и радовима који се баве изучавањем живота и дјела краља Николе I Петровића Његоша није до сада запажен рад који би на аналитичан и прегледан начин приказао однос знаменитог црногорског владара према проблемима који су пратили појаву и примјену научних достигнућа и изума електротехнике и енергетике уопште, у свим видовима тадашњег живота људи широм свијета.

Посљедње деценије прошлог и прва деценија овога вијека чине временско раздобље крцато значајним именима у области електрицитета, до тада тајанствене силе, што продубљује интересовања умних и школованих људи. Свакако је ова проналазачка и изумитељска грозница продубљивала интересовања и књаза односно краља Николе, што се види из писања тадашње штампе¹ и његовог укупног односа према проблемима енергетике и техничким достигнућима из области електротехнике. Сигурно су проналасци Николе Тесле, чије име крајем прошлог вијека представља синоним проналазаштва, имали изузетан утицај на интересовање краља Николе за ову област науке и његово одређивање да плодове ових научних достигнућа осјети и доживи и мала Црна Гора. Ово потврђује чињеница да су највећи изуми свјетских електротехничара стигли у црногорску пријестоницу, а са њима и свјетлост која је обасјала подловћенску долину. Највећи изум технике у то вријеме стигао је на Цетиње у виду мале термоелектране снаге 100 KW, чије су машине унијеле свјетлост у књажев двор и цетињске домове 19. августа 1910. године на дан када је Црна Гора проглашена за Краљевину а књаз Никола за краља.

У настојањима да његово крунисање протекне што свечаније, Никола I Петровић Његош учинио је све да пријестоница Цетиње добије електрично освјетљење. Општина Цетиње и фирма „Емануел Краус“ из Трста потписале су уго-

¹ „Глас Црногорца“ 1892-1893. године – Цетиње.

вор о изградњи електричне централе на Цетињу. Цетињска електрична централа била је за оно вријеме велико достигнуће и изграђена је за само два мјесеца.

Писани документи свједоче о брзини изградње ове централе², која ће радити пуних 50 година и чије ће машине бити заустављене након 450.000 сати рада. Сигурно је да велика заинтересованост књаза Николе за реализацију овог, тада величанственог пројекта, допринијела овако брзом пуштању у рад централе, као и његова каснија настојања да се двор снабдије тадашњим апаратима и уређајима за домаћинство, који су радили на електричну струју. Сви ови уређаји и постројења термоцентрале налазе се у Музеју Електропривреде Црне Горе на Цетињу, који је отворен 13. новембра 1976. год. на дан ослобођења града и 120. годишњицу рођења Николе Тесле.

Посматрајући данас значај прве електричне централе у Црној Гори с аспекта времена из кога потиче, можемо закључити да је она почетак еволутивног процеса ове значајне привредне и техничке гране код нас. Она је уједно и доказ колико су у Црној Гори били присутни резултати савремених техничких открића, као што су открића Николе Тесле о трофазним наизмјеничним струјама³ и радио-телеграфска станица изграђена на Волујици код Бара 1904. године.

Из, додуше, оскудних написа у црногорској штампи тога времена може се закључити да се у Црној Гори, нарочито на Цетињу, прате сва модерна збивања и достигнућа у свијету. Овдје се чује и за Едисонов подвиг у Њујорку, а с посебном пажњом се прате успјеси које на пољу електротехнике постиже Никола Тесла. Радознали Црногорци, жељни сазнања о новим открићима, одушевљавају се открићима Николе Тесле, а сам књаз, на двору, главарима и дворској свити говори о Тесли са дубоким уважавањем. Говорио је да је Тесла писао пјесме, и да је његова мајка знала напамет Његошев „Горски вијенац”.

Три године након изградње прве централе од 500 KW у Београду, када је било извјесно да електрика улази на ове просторе, књаз Никола 1895. године одликује Теслу Орденом II степена књаза Данила, установљеним за независност Црне Горе. У дирљивом писму овим поводом стоји: „Велеученом господину Николи Тесли – електротехничару Њујорк”, а даље се изражава дивљење великом генију у жељи да орден „Ваше српске прси дуго и дуго носе у здрављу и срећи, у корист науке а за славу српског народа од којег поријекло водите и име му својим проналасцима пред свијет унесите”. Мудри и учени књаз оцје-

² Р. Миличић: *Почеци електрификације у Црној Гори и свјетлости европских проналазака Николе Тесле* (поводом 50-годишњице смрти Н. Тесле) – Предавање на свечаној академији у библиотеци „Р. Љумовић” у Подгорици.

³ В. Гојнић, *Никола Тесла и Црна Гора*, 1993. године.

њује да је оно што Тесла ради равно највећем јунаштву, додјељујући му орден који је даван искључиво за храброст.

Однос Црногораца према Николи Тесли и његовим открићима, а у првом реду однос двора и књаза Николе, био је без сумње подстицајан при остварењу тежњи да се благодети електротехничких проналазака осјете у црногорској пријестоници, што је резултирало изградњом прве електричне централе.

Међу документима која се чувају у Музеју електропривреде на Цетињу налази се и онај који говори о могућностима да се крајем прошлог вијека у Црној Гори изгради прва хидроцентрала. Према сачуваним забиљешкама види се да је Влада Црне Горе тада ангажовала познате стручњаке из Њемачке, да испитују могућности да се на Ободу код Ријеке Црнојевића изгради хидроцентрала која ће снабдијевати Цетиње и нека друга мјеста електричном енергијом. Ово говори да се и тада размишљало о првој хидроцентрали у Црној Гори. О овим плановима Црногорске владе и двора био је упознат и Никола Тесла, али нијесу познати његови ставови и интересовања. Помињала се и изградња веће хидроцентралне на Морачи.⁴ Пошто су потребе тадашње пријестонице биле прече, резултати ових истраживања нијесу се могли чекати, па је одлучено да се Цетиње осветли из термоцентрале, што је и учињено 1910. године.

Из времена када је Цетиње већ имало електричну централу интересантне су и активности на изучавању хидроенергетског потенцијала ријека Таре и Мораче, са техничким рјешењима којим се дио воде Таре преводи у Морачу, што и данас представља окосницу савременог концепта искоришћавања хидроенергетског потенцијала ових ријека. Тада названо „пресвртање” дијела воде Таре у Морачу, везано је за идеју и концепцију инжењера Анте Дешковића из Рушића (Брач), коју је он фактички разрадио још далеке 1910. године. Ово хидроенергетско рјешење – пројекат, усвојено је од стране Скупштине Краљевине Црне Горе 1911. године. Каснијом актуелизацијом овог пројекта од стране инжењера Миладина Пећинара 1939. године, превођење воде постаје вјечита енергетска тема у Црној Гори, и нереализован пројекат, и данас актуелан. У настојањима да се природни ресурси Црне Горе користе уз помоћ савремених техничких рјешења и открића оног времена улога краља Николе била је изузетна.

Данас, када се подсећамо на однос краља Николе према проблемима из домена коришћења енергетских ресурса Црне Горе, као и на његов однос према открићима свјетске науке тога доба, можемо бити поносни, јер тада многи који су били обавјештенији и богатији нијесу схватили значај стављања епохалних открића у функцију развоја сопствене земље. Никола I Петровић – Његош, цр-

⁴ *Елекџика у Музеју* – Радован Јаблан, „Политика” – Београд, 29. и 30. 11. 1997.

ногорски суверен, визионарски је предвидио да ће она ударити печат на начин живота будућих генерација човјечанства.

Значајно је интересовање краља Николе за развој индустрије, што се потврдило кроз сталну бригу за развој црногорских индустријских првјенаца. Двор је био укључен у одређивање мјеста подстицања изградње пилане у Горњем Пољу код Никшића, и раније на Ријечи Црнојевића. У 1884. години пилана је била власништво двора, а издата у закуп. Овако је било до 1896. године.⁵

Двор је закључио уговор са Вуком Кривокапићем 1902. године о закупу пилане.

Почетак рада прве индустријске фабрике у Црној Гори – пиваре „Оногошт” у Никшићу, везан је за значајну подршку двора њеном власнику Вуку Кривокапићу, 1896. године.⁶ Био је ово уз фабрику сапуна у Бару индустријски првјенац у Црној Гори.⁷

Занимљиво је истаћи да је књаз Никола 1880. године „о свом трошку” основао у Никшићу Завод за мљечну индустрију. Књаз је одмах ангажовао Швајцарца др Л. Шволеја да води послове у Заводу и да у околним крајевима „чини покушаје око млијечне привреде”.⁸

Из ових неколико примјера види се колика је заинтересованост двора и краља Николе за развој и рад индустријских погона формираних на бази коришћења расположивих сировина у Црној Гори.

⁵ Др Душан Вучковић: *Дрвна индустрија у Црној Гори 1873-1941*. Титоград, 1969. год.

⁶ Др Мирчета Ђуровић: *Формирање акционарских друштва у Црној Гори почетком XX вијека* – Титоград, 1959.

⁷ Милан Сарих: *Никшићка област 1878-1918*. – Београд, 1996. године.

⁸ „Глас Црногорца” бр. 19, Цетиње, 1980. год.